

YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE GENEL KÜLTÜR VE ÇEVİRİ OLGUSU

Prof. Dr. Erol KAYRA, Öğr. Gör. Nuran ASLAN

1. Giriş

Yabancı dil öğretimi, dilsel bir sistemden (anadili) başka bir dilsel sisteme (y.dil) geçme, yani taklit yasalarına göre yapılan basit bir öğrenme-öğretme işlemi değildir. Bunun en önemli nedeni, yabancı dil öğrenmenin anadilini öğrenme sürecinden ve gerçeklerinden farklı özellikler taşımasıdır. Diğer bir deyişle, yabancı bir dili her yönüyle algılayabilmek için, basit bir bilgilenme ya da tekrar işlemi yeterli değildir. Zaten bilgi, algılama değildir; algılamanın bir aracıdır. Algılama, tartışma, araştırma, düşünce üretme gibi birtakım alışkanlıkların kazanılmasıdır. En önemlisi de, o dilde düşünmeyi öğrenmektir. Yabancı dilde düşünme alışkanlığını kazanmak ise, oldukça zordur. Kültür farklılığından doğan bu sorun, ancak dil-kültür ilişkisi dikkate alınarak çözümlenebilir. Çünkü bir dilin işleyiş düzeni ve özelliği, o dilin konuşulduğu çevrenin kültürel yapısıyla yakından ilgilidir. Bu bakımdan yabancı dil öğretiminde "öğrenmenin anahtarları" diyebileceğimiz temel unsurları bir bütün halinde uygulamaya koymak şarttır. Bunlardan biri de çeviri olgusudur.

2. Yabancı Dil Öğretiminde Kültürel Yapılanma ve Çeviri Etkinliği

2.1. Yabancı dil öğretiminde kültür düzeyinin ve anadili bilgisinin önemi

Her dil, Levi-Starauş'un da belirttiği gibi, bağlı olduğu kültürün hem ürünü, hem de temel ögesi ve koşuludur. Bu bakımdan yabancı dil öğretiminde üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biri de, öğrencinin kültürel düzeyidir. Öğrencilerin farklı kültür gruplarından gelmiş olabilecekleri varsayımından hareketle, altkültür (köy, kasaba, v.b. kültürü), olağan kültür (toplumu oluşturan tüm bireylerin ortak kültürü) ve üstkültür (edebiyat, güzel sanatlar, vb. oluşan kültür) olgusunu dikkate alan bir yöntem uygulanmalıdır. Özellikle de altkültür düzeyinde olan öğrencilerin belirli ölçüde de olsa, olağan kültür (ortak kültür) grubundaki öğrencilerin düzeyine gelmesi, etkili ve sağlıklı bir yabancı dil öğretimi için önkoşuldur.

Örneğin henüz tiyatronun ne olduğunu bilmeyen birine, tiyatro terimleri nasıl öğretilir ? Aktör, sahne, dekor gibi sözcüklerin anlattıkları gerçeği algılayabilir mi ? Bu, özgürlüğü hiç tatmayan, bu sözcüğün anlamını bilmeyen birine, insan haklarından söz etmeye benzer.

Buradan Őu sonucu çıkarabiliriz. Gerçek anlamda yabancı dili öğrenme süreci, ortak kültüre uyum sağlamakla başlar ve üstkültürle devam eder. Örneğin anadilinin inceliklerini bilmeyen birinin, bir başka dilin özelliklerini kavraması son derece zordur. Diğer bir deyişle, anadilinde kodlama yapamayan, kod çözemeyen bir öğrenci, başka bir anlayışın (kültürün) ürünü olan yabancı dili anlayıp çözümleremez, o dilde tümce üretmez. Őu Türkçe örnekleri ele alalım:

- (1) Ne aç adam ! (Gözü doymak bilmemek)
- (2) Aç ayı oynamaz. (Kişinin emeğinin karşılığını vermek)
- (3) Aç çocuk ders çalışmaz. (Karnını Doyurmak)

Bu tümcelerde "aç" sözcüğünün bağlam içindeki anlamlarını çözemeyen bir öğrenci, hiç kuşku yoktur ki bunların başka dildeki benzerilerini de çözemez, dolayısıyla da üretmez. Bir başka örnek alalım. "Açılmak" sözcüğünü değişik tümcelerde kullanalım:

- (1) Yıkayınca gömleğin rengi açıldı (soldu)
- (2) Konuşmacı giderek açıldı (tutukluğu kalmadı)
- (3) Fazla açılmasaydı bu duruma düşmezdi (gerektiğinden çok harcamasaydı)
- (4) Bana rahatlıkla açılabilirsin. (sırrını söyleyebilirsin)
- (5) Okullar geç açıldı. (düz anlam)

Bu örneklerde göstermektedir ki, yeterli ve hızlı yabancı dil öğrenmesini en önemli koşullarından biri, belli bir kültür düzeyinde olmak, daha açık bir deyişle başta anadili olmak üzere, edebiyattan güzel sanatlara kadar çeşitli alanlarda yeterli genel kültüre sahip olmaktır. Kültür, yalnızca dilsel yetiyi (competence linguistique) değil, aynı zamanda iletişimsel yetiyi (competence communicative) pekiştirir. İletişim kurmayan öğrenci, hangi yöntem uygulanırsa uygulansın, sistemden dışlanır, en azından dinamik bir unsur olmaktan çıkar. Oysa öğrenme her şeyden önce iletişim kurma ve dinamizm demektir. Bu ise, etkili bir mekanizmanın oluşmasıyla mümkündür.

Yabancı dil öğretiminde de aynı anlayışla hareket etmek gerekir. Daha açık söylenecek olursa, yabancı dil saatlerini artırmak yada yabancı dilde öğrenim yapmak gibi, ikinci derecedeki çözümlerle yabancı dil öğretiminde gerçek verimi artıramayız. Önemli olan, gerekli dinamizmi, sürekliliği ve bütünlüğü sağlamaktır. Bu amaca ulaşmada kültür en önemli etkenlerden biridir. Öyleyse ister anadili söz konusu olsun, ister yabancı dil, öğrenmenin aracı ve dinamiği olan dil olgusunu kültür olgusundan ayrı tutamayız.

Dilin karmaşık yapısının yanında özellikle sözlü mesajın algılanmasında önemli işlevi olan ritim, vurgulama, ezgi gibi bürünsel (prozodik) özelliklerini de sayarsak, kültürün ve buna bağlı olarak algılamının önemi kendiliğinden anlaşılır. Gerçekten de dildeki zenginliği ve onu oluşturan ayırıcı özellikleri kavrayabilmek için, düzenli çalışma ve dilsel yetenek kadar, bu çalışma ve yeteneğe ivme kazandıracak diğer unsurlara da gereksinim vardır. Çünkü dilsel bir mesajın sadece dilbilgisel, sözlüksel anlamının veya günlük yaşamda kullanımının öğrenilmesinin bir yabancı dili öğrenmek için yeterli olmadığı açıktır. Özellikle soyut kavramların, daha doğrusu o dilin konuşulduğu ülkenin sanat ve düşünce yaşamında yoğun bir şekilde ifadesini bulduğu ve kültür başlığı altında topladığımız kültür birimciklerinin anlaşılması için, her becerinin öğrenciye kazandırılmasının yanında, gerek anadilinde gerekse yabancı dilde genel kültür bilgisinin kazanılmasına da önem verilmelidir. Bu bağlamda dikkate alınması gereken önemli bir nokta ise, öğrencinin nerede ve hangi ortamda yabancı dil öğrendiğidir. Örneğin Türkiye'de yabancı dil öğrenen bir öğrenciye iletişim kurma becerisinin kazandırılması ve ona gerek kendi kültürü, gerekse yabancı kültür ile genel bilgilerin aktarılması, anadilinden yabancı dile, yabancı dilden anadiline çeviri yapılarak mümkün olabilir. Zira ülkemizde öğrencilerin büyük bir bölümü, bir dilin kültürüyle daha çok o dilde yazılmış metinler kanalıyla iletişim kurmaktadır.

2.2. Yabancı dil öğretiminde çeviri

2.2.1 Yabancı dil anadilinden soyutlanamaz

Yabancı dil öğretimi tarihine göz atacak olursak, yabancı dil öğretiminde çeviriye başvurulup başvurulmaması, yani anadilinin kullanılıp kullanılmaması ikilemenin sürekli gündemde kaldığını görürüz. Gramer, çeviri yönteminde salt çeviri yoluyla, yabancı dilin yapıları ezberletilerek öğretilmeye çalışılmış, buna karşılık öğrencinin yabancı dildeki iletişim becerisi, yani kendisini aktif olarak ifade etme (konuşma ve yazma) yetkisi arka plana itilmiştir. Bu yönetime yönelik en önemli eleştiri ise, bu yöntemde öğrencinin çok fazla dil karışması (interference) hataları yapmasıdır. Gramer çeviri yöntemine karşı bir seçenek olarak ortaya çıkan İşitsel Görsel Yöntem (Direkt Yöntem) ise, anadilinin kullanımına tümüyle karşı çıkarak, öğrencinin yabancı dilde düşünmeyi öğrenmesi gerektiği savı ile onun iletişim yetisini geliştirmeye ağırlık vermiştir. (Özcan Demirel 1990). Oysa son yıllarda yapılan araştırmalarda ortaya çıktığı gibi, öğrencinin anadili kullanımı çoğu kez önlenememektedir. Bunun nedeni, anadilinin düşünmenin ilk ve en önemli anahtarı olmasıdır. (Gyula Erdei 1970, 1979). Derste anadil kullanımının yasaklanmasına rağmen, öğrencinin yine de en çok dil karışması (interference) hatası yapması, bu düşüncenin doğruluğunu gösteren bir başka kanıttır.

Bu çok kısa yöntemsel karşılaştırmadan çıkarılacak sonuçlardan birisi şudur: Dilin çoğu kez statik bir olgu olarak algılanması nedeniyle, bazı yetiler ön plana, bazıları da arka plana itilmektedir. Örneğin bir yöntem, dinleme ve konuşmaya, diğer bir yöntem yazmaya ve okumaya önem verirken, bir başkası dilbilgisine ağırlık vermektedir.

2.2.2. Yabancı dil öğretim aracı olarak çeviri

Yabancı dil eğitimi-öğretimi alanında çalışan ve araştırmalar yapan bilim adamlarının çoğunluğu da, bugün artık anadilinin kullanımını, yani belirli oranda aşamalı olarak çeviri yöntemine başvurulmasını savunmaktadır. Ancak bu bağlamda belirtilmesi gereken bir nokta, anadilinin kullanımı ile çevirinin farklı algılanması gerektiğidir. Anadilinin işleyişi ile çeviri olgusu arasındaki özellikler ortaya konulmadığı gibi, çevirinin yabancı dil derslerinde nasıl kullanılacağına dair ayrıntılı yöntemsel çalışmalarda henüz yeterli görülmemektedir. Bu nedenle aşağıda belirtilen noktaların araştırılması ve yabancı dil öğretiminde çeviri olgusunun yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

1) Yabancı dil öğretiminde anadili kullanımı önlenemediğine göre, çeviri işlemi ile anadili kullanımının yöntemsel ayırımı yapılmalıdır.

2) Çevirinin yabancı dil öğretiminde amaç değil, bir araç olarak kullanılması gerektiği söylendiği halde, çevirinin araç olarak nasıl kullanılacağına dair yabancı dilden anadiline, anadilinden yabancı dile sözlü ve yazılı çeviri şekillerinin hangi öğrenci gruplarına, hangi aşamada uygulanabilirliği konusunda yöntemsel çalışmalar yeterince yapılmamaktadır. Bu yapılmalı, ayrıca elde edilecek sonuçların hangi ders araç ve gereçleriyle ve ne tür programlara uyarlanması gerektiği üzerinde durulmalıdır.

3) Gerek Avrupa ülkelerinde, gerekse Türkiye'de yabancı dil öğretiminde çeviri konusunda, amaçlar, hedefler ve içerikler arasında çelişkiler bulunmaktadır. Örneğin Türkiye'de hem ortaöğretimde, hem de üniversitelerde yabancı dil öğretiminde kullanılan yöntemlerde, yabancı dil haklı olarak ders dili kabul edilir ve öğrenciye yabancı dilde iletişim kurma becerisi kazandırılmaya çalışılır. Bu amaç doğrultusunda çeviri ve anadili kullanımı istenmez. Ancak üniversite giriş sınavlarında olduğu gibi yapılan birçok yabancı dil sınavlarında çeviri testleri bulunmaktadır. Bu çelişkilerin giderilmesi için, ders araç-gereçlerinin yanı sıra, amaç, içerik ve yöntemler yeniden gözden geçirilmelidir.

4) Okullarımızda kullanılan yabancı dil kitapları ya o dilin konuşulduğu ülkeden getirilmekte veya onlar model alınarak Türkiye'de hazırlanmaktadır. Modern yöntemlere göre hazırlanmış olan bu ders araç ve gereçleri, daha çok o dilin konuşulduğu ülkelerde yabancı dil öğrenmek isteyen veya söz konusu ülkelere sıkça gitme olanağına sahip öğrenci

gruplarının günlük yaşamdaki iletişim yetisini geliştirmeye yöneliktir. Oysa Türkiye'de yabancı dil öğrenen öğrencilerin çoğunluğu doğrudan bir iletişim kurma olanağına sahip değildir. Bu öğrencilerin söz konusu kültürle iletişim kurma olanağı ancak o dilde yazılmış uygun metinlerin okunması, kültürel açıdan karşılaştırmalı bir biçimde irdelenerek çevirisinin yapılmasıyla mümkündür. Yabancı dil öğretiminde bu husus dikkate alınmalıdır.

2.3. Yabancı dil öğretiminde kültür ve çeviri olgusuna deneysel bir bakış

Biz burada daha çok Türkiyede yabancı dil öğrenen ve yabancı dilin konuşulduğu ülkeyle çok sık bağlantı kuramayan öğrenci grupları açısından anadilinin ve çevirinin önemini ve çeviri ile genel kültür olgusunun deneyimlerimizden yola çıkarak örneklerle irdelemeye çalışacağız.

Bizim öğrencilerimizin (Çukurova Üniversitesi) yabancı dille başlıca iletişim kurma yolu, o dilde yazılmış metinlerdir. Önce metinlerin okunup yorumlanması, daha sonra da çevirisinin yapılması, öğrencinin hem o dili ve temsil ettiği kültürü daha iyi kavramasına hem de edindiği bilgileri kendi dili ve kültürüyle karşılaştırarak daha bilinçli bir öğrenme sürecine girmesine olanak sağlar.

Ancak dil öğretiminde geliştirilmesi amaçlanan becerilerin (bunlara çeviri de dahil) amaca uygun bir şekilde, yani öğrenmenin tam ve eksiksiz olarak gerçekleşmesi için, genel kültür bilgisi büyük önem taşımaktadır. Genel kültür eksikliği, anadili yetisinin tam anlamıyla gerçekleşmesini engellediği gibi, yabancı dil becerisinin de istenilen biçimde gelişmesini önler.

Öğrencilerimiz türkçeyle birçok açıdan farklılıklar gösteren Avrupa dillerini öğrenirken, örneğin dilbilgisi, metin okuma ve anlama gibi derslerde birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Söz konusu derslerde çoğu zaman bir açıklama niteliğinde anadilini kullanmak ve yabancı dilde yazılmış ifadelerin çevirisini yapmak, dilsel yapıların daha iyi anlaşılmasını sağlar. Özellikle dilimizde bulunmayan sözdizimsel özelliklerin anadilinde açıklanması, anlamayı kolaylaştırmaktadır. Aynı şekilde soyut kavramların açıklanmasında da anadiline başvurulması öğrencinin daha iyi algılamasını sağladığı gibi, zaman açısından da yarar sağlar. Çeviriyi ise, daha çok belirttiğimiz sorunların cümle ve metin düzeyinde çözümlenmesinde yararlı bir araç olarak görmekteyiz. Gerek sözlü gerekse yazılı yapılan çeviriler kanalıyla öğrenci, yabancı dille anadilini daha iyi karşılaştırma olanağı bularak, iki dil arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri saptar. Böylece de kalıcı bir öğrenme sürecine girmekte, dilsel ifadelerin anlamlarını daha iyi kavramakta, hatta anadilinde karşılıkları

bulunmayan kavramlara karşılıklar bulma çabası göstererek, yaratıcı bir öğrenmeye yönelmektedir. Daha önce öğrencinin çeviri yapmasının önlenemediğine değinmiştik. Fakat öğrencinin, öğretim elemanın kontrolü dışında yapacağı hatalı çevirilerin onun yanlış bilgilenmesine neden olabileceği de unutulmamalıdır. Öğretim elemanın ve öğrencinin birlikteliğiyle yerinde ve zamanında yapılacak çeviri çalışmalarıyla, bu sakınca önlenebilir. Seçilecek uygun metinlerin çevirisi, öğrencinin o kültürle içli dışlı olmasına da olanak verir. Ayrıca ileri aşamalarda metinler aracılığıyla yapılan sistemli çeviri çalışmaları, aynı zamanda öğrencide çeviri becerisinin gelişmesini sağlayarak, ona öğreniminden sonra bu alanda çalışma olanağı verebilir.

Anadilinden yabancı dile çeviri ise, daha çok öğrencinin yabancı dilde ifade etme becerilerinin (konuşma ve yazma) kazanılması için kullanılan bir araçtır. Çeviriden öğrencinin öğrendiği kelime ve kavramların doğru kullanmasının sınanması amacıyla da yararlanılabilir. Buna ek olarak, öğrenci değişik konulara özgü metinler aracılığıyla, o dil ile gerek yazılı gerekse sözlü iletişim kurma olanağını elde eder.

Bu bağlamda bir noktanın üzerinde yeniden durmak istiyoruz : Çevirinin yabancı dilde dil karışması (interference) gibi bir sakıncaya yol açtığı iddiasının doğru olmadığını, bölümümüz öğrencileri üzerinde yaptığımız gözlemlerde gördük. Bunun çevirinin yabancı dil öğretiminde kullanılmasından değil, öğrencilerin yabancı dil ve kültür düzeylerinin istenilen ölçüde olmamasından kaynaklandığını saptadık. Söylenenlerin aksine, sistemli ve kontrollü çeviri çalışmalarının söz konusu dil karışması (interference) hatalarının azalmasına yardımcı olduğunu gördük. Bize göre bu hataların nedeni, daha çok makalemizin giriş bölümünü oluşturan, anadiline ve yabancı dile ilişkin genel kültür bilgisinin yetersizliği ve buna bağlı olarak ortaya çıkan dilsel sorunlardır. Bu nedenle dilsel becerinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların yanında, öğrencilerin her iki dilde genel kültürlerini zenginleştirecek çalışmalara da ağırlık verilmesi gerektiği düşüncesindeyiz.

Çevirinin yabancı dil öğretiminde bir araç olarak nasıl ve hangi oranda kullanılması gerektiği konusuna gelince : Yabancı dil öğretiminde sistemli bir çeviri çalışmasının yapılması, başlangıçta gerekli yabancı dil becerisi ve kültürü kazanılmamış olduğundan, uygulanması hem güç hem de sağlıklı olmamaktadır. Ancak bu aşamada açıklama niteliğinde anadilin kullanımı söz konusu olabilir.

Çevirinin bir araç olarak kullanılmasında, öğrenci grubunun niteliği gözönünde tutulması gereken önemli noktalardan biridir. Örneğin sistemli bir çeviri çalışmasının ortaöğretimde yabancı dil öğrenen öğrenci grubu için uygulanması, belirtilen nedenlerden dolayı uygun değildir. Aynı şekilde bazı üniversitelerin yabancı dil bölümlerinin hazırlık

sınıflarında yapılan çeviri derslerinden de beklenen sonucun alınmadığı gözlemlerden anlaşılmaktadır.

Bu nedenle ancak yabancı dil becerisinin belirli bir düzeye gelmesinden veya hazırlık sınıfı programlarının tamamlanmasından sonraki aşamalarda, derslerde yavaş yavaş ve sistemli olarak öğrenci ve öğretim elemanının birlikte katıldığı çeviri çalışmalarına geçilebilir. Ancak seçilen cümle veya metinlerin basitten zora, kısıdan uzuna doğru bir yol izlemesi gerekmektedir. İçerik olarak günlük yaşamda karşılaşılabilecek ve kullanılacak konular seçilmelidir. Çevrilmesi sorunlu olan kavramlar, atasözü, deyim, dilsel oyunlar gibi bilgi gerektiren metin ve cümleler, öğrencinin gerek anadili gerekse yabancı dil becerisinin ve kültürünün yeterli düzeye ulaşmasından sonra düşünülmelidir.

3. SONUÇ

Sonuç olarak kültür ve çeviri, ilgili yabancı dilin dilsel özelliklerini tanımaya yardımcı olduğu gibi, işlevsel ve iletişimsel çehresini de daha iyi görmemizi sağlar. Bir dil, sözcüklerden ibaret değildir. Bir anlayışı, bir kültürü de simgeler. Yani her dil, çok yönlü bir değerler ve anlayışlar sistemi olarak algılanmalıdır. Bu nedenle kültür ve kültürün bir başka boyutunu oluşturan çeviri olgusu, yabancı dil öğretiminde önemli birer etkilendir. Diğer bir deyişle, bir dili gerçek anlamda keşfetmek, o dili biçimlendiren duygu, düşünce ve anlayışı kavramakla mümkündür. Bu ise, büyük ölçüde o dilin kültürüyle ve bu kültürün tanıtılmasında önemli katkısı olan çeviri etkinliği ile sağlanır. Ancak bir yabancı dille ve o dili biçimlendiren kültürde iletişim kurmanın en önemli koşulu, kanımızca, anadilini iyi tanımak ve yeterli bir kültür düzeyine ulaşmaktır.

Bu bakımdan Türkiye'de yabancı dil öğretiminde kullanılan yöntemlerin, öğrencilerin nitelikleri dikkate alınarak yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. En azından dilsel becerileri (anlama, konuşma, okuma, yazma) geliştirmeyi amaçlayan yabancı dil öğretiminde, kültürel boyutun da dikkate alınması gerekir. Çünkü kültür ögesini gözönüne almayan bir yabancı dil öğretim yöntemi, öğrenmeyi tam olarak gerçekleştiremez. Öğrenmeyi ve bilgilenmeyi kolaylaştıran ve çabuklaştıran önemli anahtarlardan birisi de çeviridir. Ancak bu aracın kontrollü ve sistemli kullanılması gerekir.

KAYNAKÇA

- Besse, H. "Cultiver une identite plurielle", in *Le Francais dans le Monde*, janvier, 1993, s.42-48.
- Demirel. Ö. (1990), *Yabancı Dil Öğretimi*, Ankara, 1990.
- Erdei, G. (1981), "zum Problem ders Übersetzens im Fremdsprachenunterricht", in *Übersetzen und Fremdsprachenunterricht*, Bausch, Weller (Hg). 46-61.
- Girard. D. (1974), *Les Langues Vivantes*, Larousse.
- Kayra, E. "Dil, Kültür ve Çeviride Uzmanlaşma", *Artı dergisi*, Haziran 1993, Adana, s. 12-14.
- Kristeva, J. (1981), *Le Langage, cet inconnu*, Ed. du Seuil, Paris.